

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 89 (1976)

Artikel: Toni Halter, fein selvadi - emprova d'interpretaziun
Autor: Collenberg, Adolf
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-232140>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 08.11.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Toni Halter, fein selvadi — emprova d'interpretaziun

da Collenberg Adolf

I. Introducziun

Sco gia indicau el tetel, setracta ei el sequent buca d'interpretaziun finala dalla novissima ovra da Toni Halter, mobein d'in'emprova d'avischinaziun interpretonta. Ni la singula novella ni il singul raquent en sia unitad ei obect da nies excuors, mobein il «Fein selvadi» en sia totalitad *tematica*. La dimensiun litterar-historica, la tenica raquentativa, sco era ils numerus elements biografics cunteni en quella ovra vegnan sapientivamein tralaschai — senza pregiudicar lur muntada per ina valetaziun extendida, profunda dil «Fein selvadi». Tala ei denton buc il scopo dallas paginas sequentas.

Nus vuessan, sco il scribent sez en vesta al maletg da siu vitget, contemplar l'ovra «cun egls miez serrai» per far resortir enqualin dils «puncts fermes», dar veta ad enqualina lingia grossa che dat tempra all'ovra (Miu vitget. 107).

II. Fein selvadi — in'unitad tematica

A prima vesta po ei parer arbitrar da veser unitad leu nua ch'igl autur sez conceda la diversitad (Sin via. 5). Beinspert semuossa ei denton, che quella diversitad consista sil pli enten il datum dalla creaziun dils singuls tocs, enten il liug geografic dall'acziun ed enten la midada dils acturs. Dil pugn da vesta tematic fuorma l'ovra ina stretga unitad.

La societad ei ina societad purila. Ils acturs principals selain reparter en duas gruppas. L'emprema secompona d'acturs plazzai alla

periferia da quei mund puril serrau, al qual ei appartegnan tenor provegnientscha, schientscha ni sentiment. Lur acziun ei reacziun sin la provocaziun naschenta dil conflict denter lur schientscha e lur realitad. Il Teias dil «Fein selvadi» seigi allegaus cheu sco exempel il pli marcant. Sil tun da caucasa da siu frar Balzer rispunda el cun puntili per «mussar al frar ch'el seigi enzatgi» (Fein selvadi. 16/17). La secunda grupp vegn formada dils deragischai. Els stattan «dado», persuls cun lur reminiscenza. Els ein fixai ella regurdientscha da lur affonza, d'in'affonza harmonica, idealisada. Nunsavend sedistaccar da quei vargau, anflan els buc il contact cul present. Els ein ils «encuriders» (L'entupada. 98; Mond sin viadi. 141). Ils numerus tocs che demuossan la crisa digl individi enteifer ina societad ni dad individis perifers da quella societad vegnan enramai da «Nossa perdanonza», nua che la societad sezza ei object d'analisa. In sguard a traviars l'ovra vegn a demussar con lunsch quella societad ei sezza tschaffada d'ina crisa.

a) La sperdita d'identitad

Teias, in um da 41 onn, mat vegl perquei ch'el era vegnius memia tard per spusar la Veronica, ei dapi 13 onns perveseder e fumegl tier siu frar Balzer. Ina sort maluardada ed ina malsogna ha bess el «sil binari ch'[el vuleva] atgnamein untgir», e menau el «ruc a ruc sut la bandiera dil frar» (Fein selvadi. 36—37). Essend sez possessur da funs e casa, che augmentan il regress dil Balzer, sesenta el stuschaus a cantun, humiliaus tras la manonza criua e rubiestia da siu frar che meina il tgamun ord atgna plenipotenza e gnanc datga da siu meini. Gie, che selubescha schizun in tun da caucasa viers Teias. Onns ora laguotta quel sia malaveglia, senza denton riscar il segl giu dil carr tgamunaus dil Balzer. El sesenta ligiaus internamein vid siu Tristel ed enquera gnanc pli l'alternativa, in'existenza ordeifer il puresser. Teias fuss cuntents cun in sinzer segn da renconuschientscha, che lubess ad el il pass decisiv digl ur viers il center dalla societad alla qualla el vul appartenere. Quei segn lai denton spetgar ditg sin sesez.

Cun ina situaziun semeglionta ei era il nurser Peder Cott cunfruntaus. (Il nurser ed il schuldau. 44—58). El ei in giuven da 24 onns, ledis, renviaus tier la mostra pervia dalla sanadad. El pitescha zun fetg sut quella disqualificaziun els egls da sia cuminonza, che tra-

lai dil reminent negina caschun da clamar en memoria ed el sia inferiuradad. Peder Cott ei signaus per veta duronta. Pertscharts dall'isolaziun sociala fui el el solitari da sia camona da nurser, nua ch'el anfla silmeins ruaus dallas beffas. El ei daventaus in bandischau, rufid, acceptaus mo en sia funcziun da nurser.

Dad outra pasta che Peder Cott ed il Teias ei Merens Camiu (Il proprietari. 59—82). Vesend che siu téc ierta tonscha negliu per far vinavon il pur, fa el fagot e va el marcau. La veta da manual e maschinist ei denton negina alternativa per la suveranità purila sin agens beins. Duront ils 20 onns ch'el passenta el marcau piarda igl anteriur pur la relaziun interna cun siu possess. El medem temps sviluppescha el ina mentalità stravagada da proprietari ch'enconuscha negin risguard, ni viers la historicità dil liug, ni viers la harmonia ch'il casti sin siu crest Turmiec dat alla cuntrada. Senza schanetg ni risguard semetta el alla destrucziun dalla venerabla miraglia dil casti — sco per entras quei act vandal sefar pagaus da tut quei ch'el ha piars ni buca survegni antruras.

Pli sensibels ei il conflict el raquent «Encarschadetgna» (83—93). In giuven scolast d'origin puril ei ord munconza da plazzas adattadas sfurzaus da gudignar siu paun sco polizist auxiliar, schegie ch'el ei en sesez nuot meins che polizist. Sia situaziun ei comparabla a quella da siu prischunier rumen. Lez vul ir a Genevra e vegn, o ironia crudeivla, tarmess ell'Austria. Ina remarcabla solidarità unescha pertgirader e pertgirau. Beinspert vegn nies polizist auxiliar a far la medema esperienza. Ligiaus sco el ei vid il mund da sia affonza, tuorna el «cul cor enta maun» anavos al puresser, tschaffa la faultsch e semetta el canvau. Siu siemi ei sin via da daventar realità. Siu vestgiu ei denton buca quel dil pur, siu maun buca pli quel digl arader. Siu exterior vegn adina a tradir el els egls dil pur. Il mund puril accepta buca el, quei um cun in' outra fisionomia ch'ils purs. Jasters en siu agen igniv, vegn el a restar in vagabund denter dus munds, quel da sia condiziun, che po buca satisfar el, ed il mund puril, al qual el ei fixaus sentimentalmein. El stat «dado» cun siu siemi destruiu, acceptaus silpli sco aspectatur — ni pertgirader. La sort ruchegia el ella vischinonza dil catschadur da «L'entupada» (95—99). Sco lez daventa el in «encurider». L'entupada culla realità, cul «possessur» che populescha lezza, ei penibla. «Encurider» e «possessur»: lur esser ei antitetics, hostils. La comunicaziun ei bein pussevla, mo resta

superficiala, porta negina sligiazion, silpli conflict. Il «possessur» lai buca prender part da siu possess, l'escha da sia casa ei serrada. Davon quella stat igl «encurider», fagend catscha sin in siemi nunrealisabel.

L'alienaziun ei progressada el raquent «Mond sin viadi» (137—154) tochen tiel punct nua ch'il deragischau ha piars tutta identitad. En sia giuventetgna era il viaggiatur staus pur, lu ha el frequentau zatgeinina scola ed ussa va el sin viadi. Sia tragica ei da buca esser sedistacaus dil vargau che barricadescha ad el igl acess al present. Ch'el ha il sentiment dad esser ina viaggiatur cura ch'el entra, sunter ina sesida el marcau, cun sia mappa sut bratsch el Terminus, suggerescha ch'el hagi priu part a quella sessiun en in'otra funcziun. Sia reacziun en vesta dil portier ei denton tipica: piarsa sia identitad, sa el buca esser enzatgei auter che quei ch'ils utensils ch'el porta sin sessez fan ordad el. El stat sut in sforz dad esser quei ch'il portier spetga ch'el seigi: in viaggiatur. «Duev'jeu, scrivend che jeu seigi zatgei auter, disfar in'illusium schi palpabla?» (139). El porscha a mintgin quei che vegn spetgau dad el — ni da scia mappa: siaras electronicas al burgheis arrivau che tema per siu possess, prospects dalla 13avla revisiun dalla SVS als pensiunai. Ei la tragica dils vegls buc era la sia? Negin damonda lur survetschs, e negin ils ses. Incommodar ei lur e sia sort en in mund che fa vess dad acceptar els.

La cuminonza da quels che stattan «endadens» reaguescha ordvart sensibel sin critica. Quella experienza fa Franc, il student (Ina notg da vegliar 187—204). Entras sia critica dils ideals e las isonzas dominantas sin camp religius e profan da siu vitg resca el da vegnir sclaus dalla cuminonza, d'ina societad che surporta buc, ni mo vesamein, igl esser different. Che Franc reussescha la finala da defender siu plaz ella famiglia ei d'engraziar meins a sia entelgientscha che lai dir el: «Buca memia biars [affons], mumma, vus veis mesirau endretg» (203), che alla beinvulientscha dil scribent sez. Il crap ei fiers ell'aua, ed el fa undas.

b) Alla retscherca d'identitad

Nus vulein far in pass anavos e perseguitar las tentativas dils «herox» per megliurar lur sort.

La concessiun finala dil Franc, che vul mantener siu plaz ella familia, restituescha bein la pasch, mo ella ei pauc perschudenta. La reproscha iniciala ei stada memia ferma per saver esser revocada. Il conflict vegn stinschentaus il mument da sia erupziun.

Il viaggiatur (Mond sin viadi. 137—154) anfla buca la via anavos. Sia schientscha dil vargau impedescha el da vegnir «novs», sco el sez pretenda ch'ins stoppi vegnir (152—53). La veta porscha ad el ina cunfruntaziun permanenta cun in mund, al qual el vuless appartener, mo che accepta buca pli el. Il viaggiatur marscha ella fallida direcziun. Il catschadur perencunter fui en in mund immaginar, encurend l'intimitad dalla natira. El entaupada adina il «possessur», la realitad, che destruescha siu siemi (L'entupada. 95—99). Sco el crei era il polizist dad anflar, da saver realisar siu siemi (Encarschadetgna. 83—93). Omisus, catschadur e polizist, stattan en verdad avon in mund claus, in mund gia populaus dad auters. Lur desillusium ei profunda e rui vid lur vitalitad.

Meins profundamein sentida vegn la deragischaziun entras Merens Camiu (Il proprietari. 59—82). El daventa proprietari — e nuot auter. Il retuorn cun fracass en siu vitg nativ ei per lez prigus. Merens vul sfurzar la readmissiun entras in act spectacular — e disdi. Sco exempel dad ina evoluziun diltuttatg differenta sto vegnir allegaus cheu il Gion Curmal (Mo buca gliez. 155—160). Era el fuvu antruras pur. Suenter la mort da sia mumma eis el restaus anavos persuls, ledis, perquei che la Gabriela ch'el havess bugen maridau vuleva buca far la pura. Gion setrai el marcau e fa ina mudesta carriera da magasinier tier speditur. El marida la Gabriela, ed ei dacheudenvi cuntents cun sesez e cun siu niev mund. Aschi cuntents, ch'el ei buca pli prompts da turnar anavos en siu vitg e tier siu puresser. El ei il sulet deragischau che anfla veramein ina nova identitad ordeifer il mund da sia affonza.

Gion Curmal fuorma in recent cuntrast viers il nurser Peder Cott ed il fumegl Teias che vulan entras in act da revolta sfurzar igl access, l'admissiun compleina alla societad purila.

A Peder Cott seporscha cun l'appariziun dil schuldau tudestg ina caschun nunspetgada per serehabilitar (Il nurser ed il schuldau. 43—58). El mobilisescha tut la schientscha da sesez per igl act quasi ceremonial dalla surdada da siu prischunier, il schuldau. El, ch'ins ha antruras renviu sco schuldau, fa prischuniers!» La surdada dil

schuldau dall'elita militara tudestga allas autoritads, e la presentaziun da quel als camerats beffegiaders dall'alp vischinonta, duevan esser il mussament da sia habilitad. Ellas duevan provocar il respect ch'ins refusava ad el. Ord la battaglia cun ses vischins dad alp sortescha Peder Cott sco victur. Igl act liberont ha giu liug. Meina el al resultat giavischau? Nus ughegiein negina risposta.

Negin dubi lubescha en quei grau la victoria dil Teias (Fein selvadi. 9—42). Entras in act dramatic sforza el sia sort. Silla provocaziun permanenta entras siu frar Balzer rispunda Teias buca cun la fuigia, mobein cun malobedientscha e puntili cura ch'el retscheiva l'ordra da marschar. Cheutras contonscha el la fin finala sia mira: la damonda dil Balzer, quala dallas treis gianetschas ch'el dueigi salvar, munta per Teias la renconuschientscha sco pur. Quella situescha el el center dalla societad purila. Las larmas en ses egls dian tut!

III. Ina societad en crisa

Cul raquent «Nossa perdanonza», che concluda l'ovra, fa Halter in pass viers l'analisa directa dalla societad purila muntagnarda romontscha. Ina societad ch'ei evidentamein tschaffada d'ina crisa. La munconza d'engaschament persunal, demussada vid igl exempel dalla perdanonza da Zigettas, lai sminar, ch'ina part integrona da quella cuminonza, la veta religiosa, piardi substantzia. Quei process vegn ualvess a restar senza consequenzas per la societad en general. Quei tonpli ch'el semuossa gest tier la generaziun giuvna.

Ils indecis da decumposiziun dalla societad purila ein semnai spess ell'entir'ovra. La harmonia dall'affonza, idealisada ella regurdientscha dils deragischai, sco nus havein gia vii, exista buca pli, ni en verdad in summa buc. Els affons dil Balzer vegnan gia educai per in auter mund, quel da cundiziun (Fein selvadi. 14).

Ils affons dall'ucliva ein «agens, serrai e disfidonts» per quei ch'els ein, muort lur provegnientscha, stuschai a cantun entras ils affons dil vitg. Els ein gia existenzas periferas (Ils affons dall'ucliva. 109—120). Il pop anfla buc il contact cul mund puril mecanisau ed enquera il cavagl che ha stuiu ceder allas maschinas (La reproscha dil pop. 121—127).

La harmonia ei piarsa, la plonta taccada gia ella ragisch. Il best consista ord ina generaziun ch'ei, sco nus havein gia illustrau, per gronda part en crisa, sin via da piarder l'identitad. Desillusiun tschaffa ils ins, desengaschament sefa valer tier auters.

Tonaton, «el tschespet viult» schai la speranza (Davon ils cavals. 165). Po el surportar la gronda sperdita da tiara grassa?

Gegenstand der vorliegenden Studie ist die Spannung zwischen der in sich geschlossenen bäuerlichen Gesellschaft und den Individuen am Rande dieser Gemeinschaft. Die Identitätskrise und der Identitätsverlust dieser Aussenstehenden wird verstanden als Ausdruck der Krise einer Gesellschaft, die im Begriffe ist, ihre integrierende Kraft zu verlieren.

